

Pravno-povijesni kontekst razvoja ideje o europskom identitetu

Višnja Lachner, mag. iur.

Katedra pravno-povijesnih znanosti Pravnog fakulteta
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-mail: vlachner@pravos.hr

Jelena Roškar, mag. iur.

Katedri pravno-povijesnih znanosti Pravnog fakulteta
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-mail: jroskar@pravos.hr

Sažetak: *Povijesno gledajući, Europa predstavlja dvotisućljetnu civilizaciju s mnoštvom kultura, identiteta, iskustava te raznolikih oblika suradnje. Cijelu europsku povijest karakteriziraju različiti oblici i pokušaji gospodarske, političke, vojne i kulturne suradnje kako bi se pronašla ravnoteža između integracije i raznolikosti unutar određenih obrisa. Europa je i politički projekt koji pokušava ujediniti ljude, a pritom poštujući njihove različitosti. Iako je relativno jasna geografska odrednica Europe, društveno, politički i gospodarski, ovo je prostor nedefiniranih granica. Tako su danas Europa i europski identitet istovremeno univerzalno poznati, ali slabo definirani pojmovi. Formiranje zajedničkog europskog identiteta uključuje i razmatranje unutrašnje heterogenosti Europe. Identitet i formiranje identiteta su razmatrali mnogobrojni stručnjaci iz različitih znanstvenih disciplina i različitih znanstvenih pogleda. Premda su mnogi doprinijeli razumijevanju složenosti i dinamičnosti tih pojmova, pojam identiteta ostaje i dalje „otvoren“, pa tako i pojam europskog identiteta.*

Ključne riječi: *europski identitet, Europska unija, apsolutizam, despotizam, kršćanstvo, Osmansko Carstvo*

UVOD

Povijest pokazuje da je Europa dinamičan entitet koji se razvija, posjeduje mnogo lica, višestrukog je identiteta, više izraza i iskustva i raznolikih oblika suradnje.¹ Europa je civilizacija stara 2000 godina s mnoštvom kultura, društveno-ekonomski model te jedinstven proces integracije. Cijelu europsku povijest karakteriziraju oblici i pokušaji ekonomske, političke, vojne i kulturne suradnje u potrazi za ravnotežom između integracije i raznovrsnosti unutar određenih obrisa. Europa je prvenstveno zajednica sa zajedničkim vrijednostima, temeljena na vrijednostima u čijem središtu je čovjek, sloboda, jednakost, poštovanje ljudskih prava, te prihvaćanje različitosti kao doprinosa, tolerancije, pravde i solidarnosti. Isto tako, Europa je i politički projekt koji nastoji ujediniti ljude poštujući njihove različitosti.

Istovremeno, Europa je univerzalno poznat i slabo definiran pojam. Naime, relativno je jasna geografska odrednica, ali društveno, gospodarski i politički ovo je prostor nedefiniranih granica.² Kroz povijest, snažno je izražena unutrašnja heterogenost Europe, pa se nastoje utvrditi unutarnje razdjelnice kontinenta koje ne ovise samo o razdoblju o kojem je riječ već u velikoj mjeri o osnovi prema kojoj se nastoji izvršiti podjela. Ideji Istočne Europe, koja je formirana u prosvjetiteljstvu XVIII stoljeća, geografski odgovara hladnoratovska podjela Europe na Istok i Zapad, a bila je jasno politički i vojno određena te potvrđena NATO i Varšavskim paktom.³ Kao izražen geopolitički entitet Istočna Europa prestaje postojati revolucijama 1989. Međutim, kako je sama ideja Istočne Europe prethodila Hladnom ratu tako ga je i nadživjela.⁴ Podjela istok-zapad utjecala je na stvaranje ideje i pojma Srednje Europe, kao prostora između istoka i zapada koji također nije strogo definiran. Primjerice Hanak smatra kako se niti ne može jasno odrediti, osim u odnosu prema Istoku ili Zapadu⁵, dok Jenő Szűcs Srednju Europu definira kao geografski zapadni rub Istočne Europe i strukturalno istočni rub Zapadne Europe.⁶ Sukladno navedenom, Europa, čiji identitet nastojim razmotriti u ovom radu, uglavnom odgovara Zapadnoj Europi.

Identitet i izgradnja identiteta tretirana je od strane brojnih stručnjaka iz različitih disciplina i perspektiva, a mnogi od njih doprinijeli su razumijevanju složenosti i dinamici ovih pojmova te ponudili teorijske instrumente. No, identitet ostaje otvoreni koncept, kojeg sve više oblikuje međuovisnost i transformacija u sadašnjem međunarodnom sustavu.

---

¹ Moderni pristup ideji o Europi iz interdisciplinarnе perspektive dao je Dainotto, R.M., Europe (in Theory), Durham, Duke University Press, 2007.

² Fuček, M., Osmansko "Drugo" u formiranju europskog identiteta, Zagreb, 2008., str. 29.

³ Wolf, L., Inventing Eastern Europe: the map of civilisation on the mind of the Enlightenment., Stanford, Cal., 1995., str. 2-3.

⁴ Cf. ibid., str. 15.

⁵ Le Rider, J., Mitteleuropa, Zagreb, 1998., str. 1.

⁶ Cf. ibid., str. 12.

Formiranje europskog identiteta zahtijeva razmatranje unutrašnje heterogenosti Europe i "Drugo" prema kojemu se može diferencirati. Međutim, čini se kao da heterogenost Europe isključuje mogućnost formiranja zajedničkog europskog identiteta, osim nasuprot nečemu dovoljno bliskome, ali i dovoljno različitom što bi omogućilo njegovo stvaranje. Tako, Ballard smatra kako je europski identitet kulturološki konstrukt čije je umjetno stvaranje jedini mogao omogućiti susjedni islam.⁷ Iako je islam morao biti važan u formiranju identiteta Europe, neki se suprotstavljaju, a među njima se osobito ističe Dainotto, njegovom centralnom mjestu u tom procesu. Dainotto islam i orijentalizam postavlja kao pripremnu fazu za konačnu samoidentifikaciju Europe kroz transfer orijentalnih obilježja na jug Europe. Tako, Jug djeluje kao "unutrašnje drugo", dovoljno različito u odnosu na Sjever ili Zapad kako bi se naspram nje mogao formirati poseban identitet. Jug je veza s prevladanom prošlošću koja ipak ostaje integralni dio europskog povijesnog razvoja.⁸ Također, i Morin uglavnom objašnjava tehnološko, filozofsko i znanstveno oblikovanje Europe internoeuropskim fenomenima pri čemu cjelinu Europe opisuje kao interakciju niza procesa, *unitas multiplex*, koji ne gube jedinstvo već međusobno djeluju istovremeno kao proivodači i proizvodi.⁹ Osim stvarne ili zamišljene unutaruropske podjele, postoji i ideja europske povezanosti koja do relativno nedavno nije bila izražena samo idejom Europe nego kroz druge pojmove stiže se kršćanstvo koje je, iako veoma rano podijeljeno, s geografskim otkrićima prošireno izvan Europe. I rasa je česta odrednica, uz koju se kršćanstvo širi, ali i prelazi njene okvire. Koja odrednica prevladava u kojem razdoblju ovisi o kulturnim trendovima Europe pri čemu kontakt s izvanjskim svijetom svakako snažno utječe na te trendove.¹⁰

Islam zauzima posebno mjesto u formiranju identiteta Europe zbog dugotrajnog kontakta i konfrontacije, a interakcije s njime obilježile su europsko iskustvo i identitet.¹¹ Preteča islama traži se i u vremenu kad je grčka civilizacija autonomnih polisa bila suprotstavljena despotskom Istoku utjelovljenom u Perziji.¹² Ako zbog ničega drugog, osmanska prijetnja u 15. i 16. stoljeću učvrstila je vezu Europe i kršćanstva kroz fenomene straha od Turaka i pratećeg zatvaranja pred stranom religijom.¹³

---

⁷ Dainotto, R., *A south with a View: Europe and Its Other*, Nепantla: Views from South 1.2. Duke University Press, 2000., str. 377.

⁸ Cf. *ibid.*, str. 375.-376.

⁹ Morin, E., *Kako misliti Evropu*, Sarajevo, 1989., str. 21.

¹⁰ Džait, H., *Evropa i islam*, Sarajevo, 1985., 151. -152.

¹¹ Said, E.W., *Orijentalizam*, Zagreb, 1999., str. 7-8.

¹² Dainotto, op. cit. (bilj. 7), str. 376.

¹³ Morin, op. cit. (bilj. 9), str. 29-30.

Razvoj ideje o Europi - od klasičnog podrijetla Europe prema europskom novom vijeku

Francuski pjesnik i filozof Paul Valéry opisao je zajedničke karakteristike Europe u svom djelu "Homo Europaeus-u" pri čemu se fokusirao na "duh Europe", oblikovan ostavštinom Rima, Atene i Jeruzalema. Nadalje, Hendrik Brugmans u svojoj knjizi "Podrijetlo europske civilizacije"¹⁴ prepoznaje dva glavna elementa europske civilizacije: aktivno sudjelovanje u duhovnoj baštini i niz povijestih iskustava od Rimskog carstva nadalje. On razlikuje tri faze: Konstantinovo carstvo ili Mediteranska Europa, Srednjovjekovna ili Kršćanska Europa i Europa nacionalnih država. Originalna duhovna vrijednost današnje Europe, u širem smislu treba se shvatiti kao demokracija, dijalog, poštovanje prava te skladan razvitak, sa zajedničkim naslijeđem i korijenima u kršćanskim vrijednostima.

Naslijeđe antičke Grčke i Rimskog Carstva važni su elementi europske autopercepcije jer kao najranije "europsko" možemo smatrati antičku Grčku ili Rimsko Carstvo, premda je stvarna orijentacija obje civilizacije bila više sredozemna nego europska. One postaju europske tek nakon što su nestale s povijesne pozornice.

Pojam "Europa" ima višestruko podrijetlo i više interpretacija. Prema nekim autorima dolazi od grčke riječi "eurus" što znači "širok", neki se pozivaju na dvojnost u akadjskom jeziku između "asu/aca" i "erib/erebu", gdje prvo znači "ustati, podići, nadolaziti" a upućivalo bi na svitanje, to jest na istok i Aziju, a drugo značenje je "zaći" i značilo bi zalazak sunca, tj. upućivalo bi na zapad i konkretno na Europu.¹⁵

U grčkoj mitologiji "Europa" je bila kćer Agenora, feničanskog kralja Tire u koju se zaljubio Zeus, pretvorio se u bika, doveo je na Kretu, preuzeo ljudski oblik i s njom dobio tri sina. Može se reći da je suprotnost između istoka i zapada ilustrirana u klasičnom dobu, grčkim i perzijskim svijetom: prvi je bio simbol demokracije i slobode, suprotstavljen apsolutizmu i despotizmu perzijskog vladara. Prema Herodotu, geografske granice Europe određene su Sredozemnim morem na jugu, Azovskim morem i rijekom Don na istoku, a Herkulovi stupovi u Gibraltaru na zapadu također se smatraju granicom ljudske civilizacije. Prateći povijesne tragove podrijetla Europe, autori poput Mikkelija i Braquea tvrde da se Rimsko Carstvo ne može definirati kao prva europska super sila.¹⁶ Prema Mikkeliju, osnovni cilj rimskog carstva bio je kontrolirati glavne trgovačke putove, šireći svoju teritorijalnu moć na južnu obalu Sredozemlja i dio Azije. Međutim, zbog utjecaja mnogih filozofskih i religijskih struja teško je ideološki definirati Europu. Braque se vodi istim načinom razmišljanja, tvrdeći da je stalni sukob sa "drugima" tijekom Rimskog perioda bio

---

¹⁴ Brugmans, H., *Europe: One Civilization, One Destiny, One Vocation*, u: H. Brugmans (ed.), *Dream, Adventure, Reality*, New York, Greenwood, 1987, str. 11-39.

¹⁵ Mikkelij, H., *Europe as an Idea and an Identity*, Basingstoke, Palgrave Publishers, 1998., str. 18.

¹⁶ Ibid.

najutjecajni element za razumijevanje zajedničke kulturne baštine.¹⁷ Ova perspektiva ne gleda na europsku kulturu kao fiksni skup vrijednosti, već kao “kulturološki prijenos”. Mit o “otmici Europe” ukazuje na činjenicu da su njezini korijeni izgrađeni iz prisvajanja onoga što je pripadalo drugima, krećući se od istoka ka zapadu.¹⁸

Jasno je da u staro doba Europa nije bila viđena kao politička zajednica sa karakteristikama ujedinjenja, već prije kao geografsko područje s nestabilnim granicama. Unatoč nekim mitološkim zajedničkim korijenima niti jedan građanin Rimskog Carstva nije se izjašnjavao kao Europljanin, već je umjesto toga preferirao sliku Rima kao *caput mundi*. Nakon raskola 395. pojam “Europa” postao je sve više korišćen za identifikaciju zapadnog dijela Carstva, čiji je identitet bio strogo oblikovan kršćanstvom.¹⁹

Razdoblje nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, koje se podudara sa velikom arapskom ekspanzijom, okarakterizirano je kulturološkom fragmentacijom. Franački pokušaj izgradnje ujedinjene političke zajednice mnogi autori smatraju samim korijenima Europe. Ovaj se pojam koristio u srednjem vijeku da razvije osjećaj solidarnosti pri obraćanju zajedničkom neprijatelju, u borbi protiv islama radi očuvanja kršćanstva kao Europske religije.

Tijekom bitke kod Poitiersa, 732., riječ “Europeenses” (što znači “Europljani”) odnosila se na koalicijsku vojsku Karla Martela protiv Arapa.²⁰ Međutim, postoje neke kritike na navodnu ujedinjujuću ulogu Franačkog Carstva, s obzirom da nije pokrivalo cijelu Europu, i koegzistiralo je sa ostacima rimskog teritorija na istoku. Prema nekim autorima, karolinško razdoblje ne može se definirati kao polazište europskih integracija, već radije kao kraj određenog povijesnog razdoblja, koje karakterizira Karlov pokušaj da spoji rimsku klasičnu baštinu s kršćanstvom.²¹

Križarske ratove treba shvatiti unutar povijesnog konteksta. Početak križarskog perioda uglavnom se pripisuje pozivu Pape Urbana II, na vijeću u Clermontu 1095., na naoružani pohod na Svetu zemlju i na obranu Europe od muslimanskih napada. Križarski ratovi postavili su borbu protiv islama na novu osnovu. Naime, ranije je sukobe obilježio osvajački ili obrambeni, a ne vjerski karakter.²² Osnovno naslijeđe križarskih pohoda je ideja suprotnosti “našeg” svijeta, obilježenog pozitivnim vrijednostima nasuprot negativnom

---

¹⁷ Bague, R., *Eccentric Culture: A Theory of Western Civilization*, South Bend, Ind., St. Augustine's Press, 2002.

¹⁸ Boon, V.; Delanty, G., *Europe and its Histories*, u: H. Persson and B. Strath, *Reflections on Europe*, Brussels, Peter Lang, 2007., str. 159-182.

¹⁹ Delanty, G., *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*, London, MacMillan Press UTD, 1995.

²⁰ Wilson, K.; Van der Dussen, J. (eds.), *The History of the Idea of Europe*, London, Routledge, 1995., str. 26.

²¹ Vidi npr. Mikkeli, op. cit. (bilj. 15), str. 27.

²² Pirenne, H., *Povijest Europe od seobe naroda do XVI stoljeća*, Split, 2005., str. 126.

“Drugome”.²³ Ta zajednička borba kršćana protiv jednog neprijatelja trebala je stvoriti i održati kršćansko jedinstvo. Nakon srednjovjekovnog križarskog razdoblja odnos europskih država prema islamu ostao je vođen pragmatičnim potrebama, o čemu nam primjerice svjedoče prvi francusko-osmanski trgovački sporazumi kojima su Francuskoj 1517. potvrđene ranije mamelučke privilegije.

Bitan doprinos kršćanstva europskom jedinstvu dala je katolička crkva. Njezin cilj bio je stvoriti zajednicu nezavisnih država pod duhovnim vodstvom Pape. Promicala je politiku međunarodne mobilnosti studenata i predavača, s latinskim kao službenim jezikom. U 9. stoljeću pojam “kršćanstvo” označavao je cijelo područje nastanjeno kršćanima, međutim s naglaskom na univerzalizam. Papa Inocent III (1198.-1216.), jedan od najmoćnijih i najutjecajnijih Papa srednjeg vijeka, potvrdio je postojanje kršćanskog teritorija (“*Terrae Christianum*”), sa određenim granicama (“*fines Christianorum*”) i jedan jedini “*populous chistianus*”, iako pod različitim političkim zajednicama, ali sa potrebom da brani svoj identitet od nevjernika.

Značajan povijesni trenutak u identifikaciji Europe sa kršćanstvom bio je pad Carigrada pred Osmanlijama 1453. koji je rezultirao jasnim odvajanjem kršćanske Europe od muslimanske Azije. Iako je fragmentacija do koje je došlo raskolom između pravoslavne i katoličke crkve bila smanjena, osjećaj zajedništva kontinenta još uvijek nije bio prisutan. Križari su se otišli boriti za kršćanstvo, a ne za Europu.

Ipak značaj kršćanstva u Europi treba staviti u pravu perspektivu. To je bila azijska religija, rođena na srednjem istoku, s univerzalnom porukom koja je premašila europske granice. Ipak, dala je Europi njezin teritorij i postala simbolom Europskog jedinstva protiv islamskog istoka.²⁴ Po Pagdenovim riječima, značilo je da je “oteta azijska žena dala Europi njezino ime, skitničarski azijski progon dao je Europi njezin politički i naposljetku kulturološki identitet, a azijski prorok dao je Europi religiju.”²⁵

Ukratko, teško je tvrditi da je ideja Europe u srednjem vijeku poprimila jako političko obilježje. Korištena je radije kao nejasan geografski pojam koji je pokrивao kulturnu i religijsku zajedničku baštinu kršćanstva i klasičnog rimskog perioda. Ujedinjenje kontinenta, prema tome, nije ništa drugo do odgovor na vanjske prijetnje, a unutarnji interesi nisu bili dovoljno jaki da bi favorizirali process stvarne integracije.²⁶

---

²³ Dainotto, op. cit. (bilj. 7), str. 376.

²⁴ Delanty, op. cit. (bilj. 19).

²⁵ Opširnije: Pagden, A. (ed.), *The Idea of Europe from Antiquity to the European Union*, Cambridge, Cambridge UP, 2002.

²⁶ Mikkeli, op. cit. (bilj. 15), str. 36.

Povijest nam govori da je ideja Europe poprimila različita obilježja kroz stoljeća u ovisnosti od političkog i kulturološkog konteksta. U humanističkoj kulturi renesanse 14. i 15. stoljeća, riječ Europa ponovno je poprimila jako značenje, bila je prepoznata kao zajednička referenca intelektualnih klasa u većini europskih zemalja.²⁷ Od početka 16. stoljeća kršćanstvo je postepeno gubilo svoju središnju ulogu u nastanku Europe. Izbijanje religijskog konflikta sa protestantskom reformacijom koja je provocirala ulogu katoličke crkve kao europskog kulturnog spojitelja i otkriće Novoga Svijeta s kolonizacijom američkog teritorija dovelo je do procesa sekularizacije. Veze sa kršćanstvom su oslabile, a pojavila se potvrda europske civilizacije, koja je prikazala visoku razinu znanja i različitu kulturu.²⁸ Protestant Sebastian Münster opisuje Europu u *Cosmographia Universalis* kao najplodnije i najkultiviranije područje unatoč svojim relativnom malim dimenzijama. Međutim stvarna konceptualizacija "europske civilizacije" nastala je tijekom prosvjetiteljstva (17.-18. stoljeće).

S političke točke gledišta, mir u Vestfaliji 1648. označio je početak novog europskog perioda, gdje je ravnoteža snaga između suverenih zemalja postala središnji element. Pojam "Europa", odvojen od svoje religijske konotacije, zajednički se počeo koristiti među tvorcima politike. Čak štoviše, sadržavao je osnovu političkog projekta koji je za cilj imao postići unutarnju organizaciju kontinenta.

S kulturološke strane, Europljani su vjerovali u univerzalne vrijednosti i nadmoć civilizacije, viđen kao process koji je vodio prema moralnoj i idealnoj državi²⁹ i naposljetku ka vječnom miru.³⁰ Najveći oblik civilizacije predstavljan je nacionalnom državom koja je trebala biti legitimizirana u kontekstu "metodološkog nacionalizma".³¹ Ideja različitih i jednako vrijednih oblika društva nije uzeta u obzir tako da je ostalo stanovništvo etiketirano kao "barbari" koje je trebalo civilizirati, namećući im europske vrijednosti. Ovaj koncept civilizacije smatran je sekularnom zamjenom kršćanstva kao ujedinjujućim elementom za kontinent. Norman Davies kaže da je u ranoj fazi prosvjetiteljstva "postalo sramotno za odvojena društva naroda podsjetiti ih na njihov zajednički kršćanski identitet; a "Europa" je popunila potrebu za prepoznavanjem sa mnogo neutralnijom konotacijom."³²

Još jedan doprinos koji prepoznaje europsku zajedničku kulturu došao je od francuskog filozofa Voltairea koji tvrdi da, unatoč političkoj fragmentaciji, Europljani dijele zajedničku religijsku pozadinu i iste građanske vrijednosti. Snažan naglasak stavljen je na umjetnost i prirodne znanosti koje stvaraju bliske veze među narodima i rezultiraju u "République littéraire." S njegovog stanovišta, to je odlučujući element koji je Europu učinio

---

²⁷ Wilson, Van der Dussen, op. cit. (bilj. 20), str. 36.

²⁸ Mikkeli, op. cit. (bilj. 15), str. 44

²⁹ Wilson, Van der Dussen, op. cit. (bilj. 20), str. 64.

³⁰ Opširnije: Kant, I., *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*, 1795.

³¹ Beck, U.; Grande, E., *Cosmopolitan Europe*, Cambridge, Polity, 2007., str. 94-97.

³² Vidi: Davies, N., *Europe: a History*, London, Oxford University Press, 1996.

najciviliziranijim kontinentom na svijetu. Također, treba dodati da se osjećaj pripadanja istoj kulturološkoj zajednici dijelio samo unutar krugova intelektualaca s istim klasičnim obrazovanjem, bez mnogo utjecaja na obične ljude. Za njih je ideja Europe bila apstraktna.³³

Europski identitet

Kao što je već ranije rečeno, ideja o Europi većinom je proizašla iz stalnih sukoba sa “drugima”. Međutim, taj proces je složeniji i ne može se svesti na puki sukob ili strogu razliku od “drugih”. Hobson tvrdi da su Europljani oduvijek imali napet odnos i razmjenu s istočnim zemljama. Štoviše, neki elementi europske kulture potječu i “posuđeni” su izvan Europe. U tom smislu, treba spomenuti da je matematički model koji je koristio Kopernik izmislio Ibn-al-Shatir i da tipično britansko ispijanje čaja dolazi iz kineske tradicije.³⁴ Obilježje po kojem se europska kultura razlikuje često je prisvajanje, akulturacija i preinaka elemenata iz drugih kultura.

Prema Morinu, Europa se ne stvara u borbi protiv vanjskog neprijatelja, nego u borbi protiv same sebe.³⁵ Ona se dakle ne diferencira isključivo prema neeuropskim “Drugim”, jer su za formiranje europskog identiteta također važne razlike unutar same Europe. Tako se renesansna podjela može označiti kao opreka između sjevera i juga. Isto tako, u prosvjetiteljstvu dolazi do izražaja podjela između Istoka i Zapada Europe.

Temeljna dvosmislenost koja kroz stoljeća prati izgradnju europskog identiteta bio je stalan napor da se omogući identitet s nekom vrstom materije³⁶ koja upućuje na pretpostavljeno zajedničko geografsko pripadanje, etničko podrijetlo, ili zajedničku kulturnu baštinu. Ova težnja često je podrazumijevala “demonizaciju “ostalih” i odbijanje stvaranja konstruktivnog oblika dijaloga, umjesto težnje ka jedinstvu kao zajedničkom načinu suprotstavljanja neprijatelju. Međutim, povijest pokazuje kako je svaki pokušaj “čišćenja Europe” od prisustva navodnih neprijateljskih “ostalih” završio tragično.

Poznavanje i razumijevanje povijesnog razvoja o tome kako je nastala ideja o Europi, i kako se godinama gradio identitet ne bi li se došlo do zajedničke kulturne baštine, temeljno je za interpretiranje današnjeg scenarija te da bi se stvorio pristup za budućnost Europe. Prema tome, neke kulturološke značajke Europe mogu se povezati sa: 1. spašavanjem povijesti od sjećanja da se pažnja usmjeri na ideje koje putuju neovisno o granicama; 2. kretanjem iznad asimilacije i multikulturalizma prema interkulturalizmu do uređivanja

---

³³ Burke, P., *Did Europe Exist Before 1700?*, u: *History of European Idea*, Vol. I, 1980., str. 21-29.

³⁴ Vidi: Hobson, J., *Revealing the Cosmopolitan Side of Europe: the Eastern Origins of European Civilisation*, u: G. Delanty (ed.), *Europe and Asia Beyond East and West: Towards a New Cosmopolitanism*, London, Routledge, 2006., str. 180.

³⁵ Morin, op. cit. (bilj. 9), str. 38.

³⁶ Hobson, loc. cit. (bilj. 34), str. 180.

različitosti i života sa različitostima; 3. prihvaćanjem promjena tako da dijalog i međusobno slušanje postane vodeća društvena sila i 4. učenjem iz poniznosti tako da Europa može naučiti iz svoje religijske i nereligijske tradicije te iz svojih kršćanskih korijena kako prakticirati poniznost. Ove karakteristike smatramo glavnim sastavnicama europskog duha.³⁷

S ciljem određivanja vrijednosti ovih sastavnica, može nam pomoći kozmopolitiska perspektiva procesa europskih integracija u prepoznavanju mnogih i višeslojnih identiteta u Europi, prihvaćajući svoju ustavnu različitost i izvlačeći korist od svoje različitosti. Poticanje interkulturalnog dijaloga³⁸ kao instrumenta i cilja izgradnje kohezivnog i održivog društva može, dakle, stvoriti novi oblik veze između sebe i “drugih”, vodeći ka demokratskoj i otvorenoj Europi.

Izgradnja europskog identiteta - potreba za “Drugim” pri formiranju europskog identiteta

Identitet je povezan sa načinom na koji pojedinci dostižu određenu svijest o sebi, u odnosu prema svojoj obitelji ili etničkoj grupi, jeziku, kulturi, religijskim sklonostima i političkim obvezama. Često se koristi izraz “pripadanje”. Prema tome, psihološki i društveni faktor igra značajnu ulogu u stvaranju svijesti. Kako identitet uvijek podrazumijeva i jaku interakciju između pojedinca i grupe i afirmaciju grupe da je različita od drugih grupa, njezina politička implikacija je fundamentalna. Ovo je naročito slučaj u različitim načinima na koji se identitet može iskusiti ili zlorabiti.

Međutim, određenje identiteta nije stalni nepromjenjivi process, ali se mijenja vremenom prema kriterijima poput rođenja, obitelji, jezika, religije, teritorije itd. Danas je to čak i složenije zbog povećane mobilnosti ljudi, prijelaza vizualnih i virtualnih granica. Također je poljuljano porastom individualizacije i nejasnim moralnim normama unutar društva. Ukratko, s obzirom na rastuće međuovisne globalizacijske trendove u današnjem svijetu naglasak je prebačen sa statičke definicije na više kontekstualno i dinamičko razumijevanje identiteta.³⁹

Takav identitet zahtijeva otvoreni pristup ka “drugima”, želju da ih se sasluša i da se dođe do dijaloga koji će rezultirati razumijevanjem na obostranu korist. Međutim, mnogi ljudi još uvijek se plaše da će međukulturalni susreti rezultirati gubitkom identiteta i stvoriti nesigurnost. Prema tome, da bi se nadišla percepcija “drugih” kao potencijalna prijetnja,

---

³⁷ Opširnije: Chiarello Dia, A., *European Identity beyond the Nation State. Plurality and Inclusion for a new Democratic Space*, Thesis, 2012., University of Padua.

³⁸ Vidi: Bekemans, L. (ed.), *Intercultural Dialogue and Multi-level Governance. A Human Rights Based Approach*, P.I.E. Peter Lang, Berlin/Brussels/Bern/New York, 2012.

³⁹ Opširnije: Bekemans, L., *The Idea of Europe: Identity – building from a Historical Perspective*, University of Padua, 2012., str. 1-15.

neophodno je izgraditi osjećaj pripadnosti što je bliže moguće građanima i odrediti vrijednost lokalne zajednice i gradova kao živućih mjesta međukulturne suradnje.

U literaturi se spominju različiti modeli izgradnje europskog identiteta s različitim posljedicama. Komunitarni pogled naglašava Europu kulture kao obitelj naroda usidrenih u zajedničku povijest i kulturu. Ona naglašava da se europski identitet pojavio iz zajedničkih pokreta u religiji i filozofiji, politici, znanosti i umjetnosti i zagovara jaču svijest kršćanske (ili Judeo-kršćanske) tradicije.

S druge strane, Liberalni i Republički pogled zagovara zajedničku političku kulturu, to jest građanski identitet, temeljen na univerzalnim principima demokracije, ljudskim pravima, vladavinu prava, itd., koje su izražene u okvirima zajedničke javne sfere i političkog sudjelovanja (ili "ustavnog patriotizma").⁴⁰ Govori se da kulturološki identitet, religijska uvjerenja, itd. trebaju biti ograničena na privatni krug. Prema tom pogledu, europski identitet može proizaći iz zajedničkih političkih i građanskih praksi građana koji dijele iste političke i građanske vrijednosti, dok se u isto vrijeme čvrsto drže različitih kulturnih praksi. Na kraju, Konstruktivisti tvrde da europski identitet može proizaći samo iz pojačanih građanskih, političkih i kulturnih razmjena i suradnje. Kako identitet podliježe stalnim promjenama, europski identitet obuhvaća višestruka značenja i identifikacije, te je stalno redefiniran kroz veze s drugima. Prema tom gledištu, Europa je mjesto susreta i sudjelovanja građana u kolektivnim političkim i kulturnim praksama.

Krajnji cilj većine razgovora o europskom identitetu jest ideja da politička zajednica treba zajednički skup vrijednosti ne bi li osigurala svoju koherenciju, vodila svoje poslove i obdabila ih legitimnošću i značenjem. Međutim, unatoč temeljnim razlikama, preduvjeti za pojavu europskog identiteta vezani su uz jačanje demokratskog sudjelovanja na svim razinama donošenja odluka, određivanju vrijednosti europskih dimenzija u obrazovanju i kulturi i postizanju društvene i gospodarske održive kohezije.

Što se tiče europskog političkog identiteta, država nacija nastavlja biti predominantna referenca europskim građanima unatoč rastućoj europeizaciji izgradnje identiteta. Eurobarometar anketa pokazuje da se građani EU i dalje poistovjećuju prvenstveno sa svojom zemljom. Europa ne predstavlja stvarni europski "demos", njezine granice nisu fiksne i sadrži mnoge različite ljude i kulture. Zato moto "jedinstvo u različitostima" predstavlja poprilično velik institucionalni i politički izazov u današnjoj Europi.⁴¹

---

⁴⁰ Habermas, J., *The European Nation State. Its Achievements and Its Limitations. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship*, u: *Ratio Juris*, Vol. 9, drugo izdanje, 1996., str. 125-137.

⁴¹ Bekemans, op. cit. (bilj. 39), str. 9.

ZAKLJUČAK

Dakle, moderan identitet Europe kakav danas poznajemo nije niti mogao postojati u novome vijeku, već je fenomen 20. stoljeća stvoren kada je Europa izgubila gospodarsku i tehnološku prednost nad ostatkom svijeta. Zapadnoeuropske integracije koje su formirane u drugoj polovici 20. stoljeća temelje se prije svega na gospodarskim temeljima, a pri tome je od važnosti i vojna te politička suprotstavljenost Istočnoj Europi. Međutim, korijene zajedničkog kulturnog identiteta Europe treba tražiti u kulturi i povijesti Europe, jer isti nije ograničen samo na Zapad kontinenta. Ovdje dolazi do izražaja pojam europske civilizacije stvoren u novom vijeku, a pod utjecajem globalnih kontakta s “drugima”.⁴²

Povijesni put ideje o Europi pokazuje da je izgradnja europskog identiteta rezultat mješavine elemenata koji dolaze iz različitih konteksta, smještenih u postupak kulturnog prisvajanja i kontinuiranog “prerađivanja”. Kozmopolitanizam kao novi način stvaranja kulturne različitosti suprotstavlja se hijerarhijskoj podređenosti i univerzalnoj jednakosti, prepoznajući umjesto toga postojeće (i neporecive) razlike među ljudima te im dajući pozitivnu vrijednost. Teritorijalne granice, društvene skupine i kulturne prepreke su nadvladane.

LITERATURA

1. Beck, Ulrich; Grande, Edgar. *Cosmopolitan Europe*. Cambridge, Polity, 2007.
2. Bekemans, Leonce. *Intercultural Dialogue and Multi-level Governance. A Human Rights Based Approach.*, P.I.E. Peter Lang, Berlin/Brussels/Bern/New York, 2012.
3. Bekemans, Leonce. *The Idea of Europe: Identity – building from a Historical Perspective*. University of Padua, 2012.
4. Boon, Vivienne; Delanty, Gerard. *Europe and its Histories*, u: H. Persson and B. Strath, *Reflections on Europe*, Brussels, Peter Lang, 2007.
5. Brague, Remi. *Eccentric Culture: A Theory of Western Civilization*. South Bend, Ind., St. Augustine's Press, 2002.
6. Brugmans, Hendrik. *Europe: One Civilization, One Destiny, One Vocation*, u: H. Brugmans (ed.), *Dream, Adventure, Reality*, New York, Greenwood, 1987.
7. Burke, Peter. *Did Europe Exist Before 1700?*, u: *History of European Idea*, Vol. I, Great Britain, 1980.
8. Chiarello Dia, Andrea. *European Identity beyond the Nation State. Plurality and Inclusion for a new Democratic Space*. Thesis, University of Padua, 2012.
9. Dainotto, Roberto Maria. *A south with a View: Europe and Its Other*. Nepantla: Views from South 1.2. Duke University Press, 2000.
10. Dainotto, Roberto Maria. *Europe (in Theory)*. Durham, Duke University Press, 2007.

---

⁴² Fuček, op. cit. (bilj. 2), str. 47.

11. Davies, Norman. *Europe: a History*. London, Oxford University Press, 1996.
12. Delanty, Gerard. *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*. London, MacMillan Press UTD, 1995.
13. Džait, Hišam. *Evropa i islam*. Sarajevo, 1985.
14. Fuček, Marko. *Osmansko "Drugo" u formiranju europskog identiteta*. Zagreb, 2008.
15. Habermas, Jurgen. *The European Nation State. Its Achievements and Its Limitations. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship*, u: *Ratio Juris*, Vol. 9, drugo izdanje, 1996.
16. Hobson, John. *Revealing the Cosmopolitan Side of Europe: the Eastern Origins of European Civilisation*, u: G. Delanty (ed.), *Europe and Asia Beyond East and West: Towards a New Cosmopolitanism*. London, Routledge, 2006.
17. Kant, Immanuel. *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*. 1795.
18. Le Rider, Jacques. *Mitteleuropa*. Zagreb: Barbat, 1998.
19. Mikkeli, Heikki. *Europe as an Idea and an Identity*. Basingstoke, Palgrave Publishers, 1998.
20. Morin, Edgar. *Kako misliti Evropu*. Sarajevo, 1989.
21. Pagden, Anthony. *The Idea of Europe from Antiquity to the European Union*. Cambridge, Cambridge UP, 2002.
22. Pirenne, Henri. *Povijest Europe od seobe naroda do XVI stoljeća*. Split, 2005.
23. Said, Edward William. *Orijentalizam*. Zagreb, 1999.
24. Wilson, Kevin; Van der Dussen, Jan. *The History of the Idea of Europe*. London, Routledge, 1995.
25. Wolf, Larry. *Inventing Eastern Europe: the map of civilisation on the mind of the Enlightenment*. Stanford, Cal.: University Press, 1995.